

**СТИЛЬОВА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ЛОГІЧНИХ ПРИЙМЕННИКІВ СУЧАСНОЇ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ**

Реферат. У статті розглянуто особливості вживання логічних прийменників сучасної української мови на позначення причинових, цільових, допустових відношень та відношень відповідності, залежно від стильової диференціації.

Ключові слова: прийменник, логічні прийменники, причинові, цільові, допустові відношення та відношення відповідності, стильова диференціація.

Прийменник як граматичний класі слів завжди привертав пильну увагу мовознавців. Дослідженню українського прийменника присвячено праці І. Вихованця, М. Всеволодової, К. Городенської, І. Данилюка, А. Загнітка, З. Іваненко, А. Колодяжного, Є. Куриловича, І. Кучеренка, О. Мельничука, О. Потебні, І. Щукіної та ін. Висвітленню сутності прийменникової еквівалентності в українській граматиці присвячено монографію Н. Куц, а Т. Левакіна з'ясувала семантичну диференціацію прийменників соціативності сучасної української мови.

Останніми роками у зв'язку із виникненням нових стилів розширилося коло вживання і функціонування, здавалось би, традиційних прийменникових одиниць. Стилї поєднуються між собою, руйнуються їх традиційні межі, що не може не відобразитись на граматичній системі української мови.

Прийменники української мови, що традиційно закріпилися за певними стилями, починають проникати у невластиві їм сфери вживання. Прийменники, закріплені за книжними стилями (похідні) проникають у невластиві розмовні стилі, тоді як розмовні одиниці переходять у книжні.

Сьогодні серед дослідників виникають розбіжності з приводу визначення цього явища: це руйнування (деструкція) існуючої вже норми чи, можливо, її природна зміна, розширення, перехід традиційних прийменникових форм до міжстильових. Динамічні процеси в прийменниковій системі та функціонування прийменників у різних стилях української літературної мови проаналізовано в працях Г. Балабан і О. Бугакова.

Актуальність цієї статті зумовлена необхідністю здійснення комплексного дослідження українських прийменників, зокрема виявленню специфіки використання логічних прийменників у різних стилях сучасної української мови.

У статті маємо за мету проаналізувати особливості стилістичної диференціації логічних прийменників сучасної української мови кінця ХХ – початку ХХІ століття.

Логічні прийменники – це особливий семантичний тип прийменників української мови. З просторовими й темпоральними їх єднає лише семантична ознака контактність – дистантність, яка модифікується в них в ознаку одночасності – різночасності, що, власне, зближує логічні прийменники з темпоральними [2].

Логічні прийменники виражають такі різновиди логічного зв'язку між явищами: відношення причини, мети, умови, відповідності, невідповідності, допустові відношення тощо. Для реалізації цих відношень використовується 46 прийменників: *в, від, для, з, за, завдяки, на, під, по, при, про, ради, через, задля, заради, попри, внаслідок, всупереч, наперекір, виходячи з, відповідно до, в ім'я, в інтересах, залежно від, зважаючи на, згідно з, з метою, з нагоди, з огляду на, з приводу, на випадок, на (у) знак, на підставі, на предмет, на (у) честь, незалежно від, незважаючи на, у відповідь на, у душі, у зв'язку з, у разі, у результаті, у розріз з, у розрізі, у світлі, у силу* тощо [2, с. 222].

Центром логічних прийменників, за І. Вихованцем, вважаємо прийменники з причиновими й цільовими функціями. Значення причини передають форми *через* + зн. в., *від* (од) + род.в., *з* + род. в., *за* + зн. в., *за* + ор. в., *внаслідок* + род. в., *у результаті* + род. в., *завдяки* + дав. в., *у зв'язку з* + ор. в., *у силу* + род. в., *з приводу* + род. в., *з нагоди* + род. в., *з огляду на* + зн. в., *зважаючи на* + зн. в. Прийменником-домінантою прийнято вважати

прийменник *через*, навколо якого групується решта прийменників з різними додатковими семантичними відтінками, зокрема: *від* + род. в., *з* + род. в. – відтінок походження явища, *за* + зн. в. – відтінок відплати або підстави, *завдяки* + д. в. – причина, що сприяє здійсненню позитивного, негативного або нейтрального наслідку; *внаслідок* + род. в., *у результаті* + род. в. – результативна причина; *у зв'язку з* + ор. в. – підкреслення взаємозв'язку явищ; *у силу* + род. в. – обов'язкова причина, *з приводу* + род. в., *з нагоди* + род. в. – привід, мотив; *з огляду на* + зн. в., *зважаючи на* + зн. в. – врахування або обґрунтування [1, с. 340].

Специфіка логічних прийменників полягає в їхній стильовій диференціації. На відміну від просторових і темпоральних сфера стильового використання причинових прийменників значно ширша. Серед них виділяють як стилістично обмежені, так і міжстильові одиниці.

Так, наприклад, деякі вторинні прийменники, зокрема *внаслідок* (*унаслідок*), *у зв'язку з*, *з огляду на*, *зважаючи на*, *на підставі*, *на основі* характерні здебільшого для наукового та офіційно-ділового стилів: «Гудвіл – нематеріальний актив, вартість якого визначається як різниця між балансовою вартістю активів підприємства та його звичайною вартістю як цілісного майнового комплексу, що виникає *внаслідок* використання кращих управлінських якостей, домінуючої позиції на ринку товарів, робіт, послуг, нових технологій тощо» (Податковий кодекс України); «Він сказав: *зважаючи на* те, що ханом згодом стане Кайї, хай проголошений він буде бейлербеєм правого крила» (Загребельний П. Роксолана); «Останнім часом, *у зв'язку з* погіршенням екологічного стану природного середовища, підвищився інтерес до вивчення впливу іонів ВМ на рослини» (Рогозинський М.С. Вплив іонів важких металів на синтез РНК і фракційний склад білків кукурудзи та картоплі (автореферат дисертації)); «Маємо чимало вже матеріалу для збірника. *З огляду на* це останнє, я прохав би Вашого дозволу друкувати не всі Ваші вірші, а частину» (з листа Михайлові Коцюбинському); «Вирок *на підставі* угоди повинен відповідати загальним вимогам до обвинувальних вироків з урахуванням особливостей, передбачених частиною третьою цієї статті» (Кримінальний процесуальний кодекс України).

А ось такі первинні одиниці як *через*, *від*, *з*, *за*, що споконвічно співвідносились із розмовним та художнім стилями, останніми роками розширили коло свого вживання, і почали активно проникати в інші стилі сучасної української мови: «Зрештою копач погіб *через* власну необережність – чом не сигналізував швидше» (І. Франко); «*Через* рік після виходу «Українського вісника» у республіці почався справжній самвидавівський бум» (Голос України (№86 (6090) від 19.05.2015)); «Президент України не має права відмовлятися *від* схвалення змін, внесених Верховною Радою України до закону під час повторного його розгляду, якщо ці зміни відповідають пропозиціям, внесеним ним при поверненні закону до Верховної Ради України для повторного розгляду» (Про здійснення Президентом України права вето щодо прийнятих законів. Закон України); «Володько спочатку не міг навіть слово промовити *від* здивування» (Самчук У. Волинь); «Сонцеїсти! Вітаємо з перемогою! Вороги Сонячної машини в Німеччині знищені. Армія з нами й вами!» (Винниченко В. Сонячна машина). Більшість із них є взаємозамінними, саме через це причинові прийменники вважають семантико-стильовими синонімами.

Цільові відношення виражають прийменниково-відмінкові форми *для* + род.в., *на* + зн.в., *з метою* + род.в., *під* + зн.в., *по* + зн.в., *за* + ор. в., *зادля* + род. в., *ради* + род. в., *заради* + род. в., *на предмет* + род. в., *в ім'я* + род. в., *в інтересах* + род. в., *про* + зн. в. [1, с. 341].

Серед цільових прийменників, що виражають відношення власне мети основним засобом вираження виступає прийменник *для*. Як граматична одиниця прийменник *для* є міжстильовим, він активно використовується і в книжних і в розмовному стилях: «О, не забуду я тих днів на чужині! Чужої й рідної *для* мене мати, де часто так доводилось мені пекучу, гірку правду вислухати» (Леся Українка До товаришів); «Технологічне обладнання, призначене *для* механізації технологічних процесів ТО і ремонту рухомого складу автомобільного транспорту, є частиною основних виробничих фондів» (Максимова Г.В. Основи розрахунку, проектування та експлуатації технологічного устаткування). Проблемна група Донецького національного університету, очолювана проф. А. Загнітком, у «Словнику українських прийменників» зафіксували достатньо високу частотність уживання цього прийменника – 3139 (художній стиль), 8251 (науковий), 6550 (офіційно-діловий) випадки на 1500000 досліджених слів [4].

Проте прийменник *для* має і певні стильові варіанти. Так, у науковому та публіцистичному стилях прийнято вживати прийменниковий еквівалент з *метою*: «*З метою*

опрацювання питань щодо ліцензування імпорту ліків створено робочу групу» (Голос України (№47 (6051) від 17.03.2015)); «Консолідація — перенесення зобов'язань за раніше випущеною позикою на нову позику з метою продовження терміну позики» (Лондар С.Л., Тимошенко С.В. Фінанси: навчальний посібник); в офіційно-діловому – на предмет: «Комісією складено та затверджено ЖКГ акт обстеження на предмет проживання», «Акт звернення стягнення на предмет застави та передачі права власності на нього»; первинні прийменники *на, під, по, за, в, про* – передають значення мети переважно в художньому та розмовному стилях, наприклад: «А я піду за волю проти рабства, я виступлю за правду проти вас!» (Леся Українка В катакомбах); «І коли Матвій зійшов з Григорчукової нивки й уважно зайнявся підпорою одної гілляки на щепі, що занадтогнулася під тягою овочів, у той час його поздоровив здалека хрипливий баритон чоловічого голосу» (Самчук У. Волинь); «Мій лицарю, мій пане, не боюсь я поговору. Все чиню по власній волі, бо на те я королівна» (Леся Українка Королівна); «Нема в мене про вас грошей» (Марко Вовчок Народні оповідання).

Окрему категорію серед цільових прийменників становлять одиниці *зادля, ради, заради*, що вживаються переважно в художньому стилі і надають значенню мети відтінку присвяти, жертви: «Настала весна. Старий розпочав нову хату будувати *зadля* Якова, а про Йосипа ні слова» (Панас Мирний Як ведеться, так і живеться); «Вона й досі так любить свого чоловіка, що ладна все зробити не *заради* свого видужання, а *заради* нього» (Стельмах М. Хліб). У «Словнику українських прийменників» вищезгадані прийменники об'єднані як синонімічні одиниці [4].

Логічні прийменники, що розвиваються в межах причинно-цільових відношень, здебільшого характерні для художнього та розмовного стилів, адже розкривають значення недиференційованої зумовленості, нерозчленованої мотивації [2]. Серед них – *на честь, на знак, у відповідь на*, наприклад: «Диригент енергійно замахав паличкою, фагот загавкав, мовби пес, назустріч, все пожвавішало, але ніхто не танцював, – ніби *на честь* новоприбулих» (Багрянний Тигролови І.); «І ніби *на знак* протесту, хтось ошаліло викидав з вікна експресу все, що трапилося під руку: подушку, калози, грамофонну плиту, простирadlo, жмут грошей...» (Багрянний І. Тигролови); «*У відповідь на* те в кімнаті розлігся регіт на всі чотири здоровенні горлянки» (Багрянний І. Сад Гетсиманський).

Доволі поширеними є і логічні прийменники на вираження допустових відношень – *незважаючи на, попри, наперекір, всупереч, незалежно від*. Практично всі вони є міжстильовими. Основним серед них (і відповідно найбільш стилістично нейтральним) є прийменник *незважаючи на*: «Після вечері Сулейман попросив почитати йому «Тасавурат», слухав, куняючи, не перебивав і не перепитував, а Ібрагім, *незважаючи на* читане, забувши й про самого султана, крутив у голові тільки одне слово: «Валіде, вал іде, валіде!» (Загребельний П. Роксолана). Останніми ж роками помітно розширилось вживання первинного прийменника *попри* «*Попри* всі злигодні і турботи переднього краю Хома навіть погладшав, щоки мав, як налиті (Гончар О. Прапорonoсці). Проте наведений прийменник більшою мірою реалізується в художньому та розмовному стилях (що й підтверджує частотність його вживання у «Словнику українських прийменників»).

Аналізуючи логічні прийменники сучасної української мови, привертає увагу і порівняно молода група вторинних прийменників, що вказує на відношення відповідності. До них належать відносно сталі на сьогодні одиниці *відповідно до, залежно від, згідно з, згідно за, у світлі, у дусі, у розрізі з, виходячи з*: «Народне підприємство не має права прийняти рішення про виплату дивідендів, якщо на момент виплати дивідендів воно відповідає ознакам неспроможності (банкрутства) *відповідно до* законодавства України про неспроможність (банкрутство) або вказані ознаки можуть з'явитися в результаті виплати дивідендів» (Про народні підприємства. Закон України); «*Залежно від* змісту, призначення, способу проголошення та обставин спілкування розрізняють такі основні жанри публічних виступів» (Шевчук С.В., Клименко І.В. Українська мова за професійним спілкуванням); «*Згідно з* наказом, регіональні наради-семінари необхідно провести проректорам (заступникам директорів), відповідальним секретарям приймальних комісій вищих навчальних закладів I-IV рівнів акредитації усіх форм власності та підпорядкування, відповідальним особам за внесення відомостей та даних від вищих навчальних закладів I-IV рівнів акредитації до Єдиної державної електронної бази з питань освіти згідно з графіком, розміщеним на сайті МОН» (Голос України (№35 (6039) від 26.02.2015)).

Як бачимо, переважна більшість прийменників цієї групи є шаблонними, адже співвідносна з офіційно-діловим та науковим стилями сучасної української мови.

З проведеного аналізу можна зробити висновок, що логічні прийменники вживаються у різних стилях, але саме серед них найбільша кількість стилістично обмежених одиниць. Значна кількість логічних прийменників (порівняно з просторовими та темпоральними) характерні для наукового і публіцистичного стилів. Варто відзначити, що ця група прийменників постійно поповнюється новими формами, тому перспективи дослідження залишаються невичерпними.

Отже, ми стисло окреслили порівняно невелике коло питань, пов'язаних із вивченням сучасного українського прийменника. Прийменникова система охоплює значну кількість одиниць, має низку лексико-граматичних ознак (що дає їй право бути повноправною частиною мови) і є важливим пластом словникового багатства української мови. Прийменники української мови знаходяться в постійному розвитку, їхнє кількісне співвідношення, семантичне навантаження весь час змінюється. *Перспективи подальших досліджень* убачаємо у подальшому вивченні семантично розгалуженої групи прийменників української мови; аналізі стильової диференціації прийменникових одиниць; продовженні дослідження їх функціонування не лише в художній прозі, але й в інших стилях сучасної української мови.

Список використаної літератури

1. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська. – К.: Пульсари, 2004. – 398 с.
2. Вихованець І. Р. Прийменникова система української мови / І. Р. Вихованець. – К.: Наукова думка, 1980. – 285 с.
3. Всеволодова М. В. Способы выражения пространственных отношений в современном русском языке / М. Всеволодова, Е. Владимирский. – М.: Русск. язык, 1982. – 264 с.
4. Балабан Г. Нові власне-прийменники та їхні функціональні еквіваленти порівняльної семантики / Г. Балабан // Українська мова. – 2007. - № 3. – С. 90-96.
5. Загнітко А. П. Словник українських прийменників. Сучасна українська мова / А. П. Загнітко, І. Г. Данилюк, Г. В. Ситар, І. А. Щукіна. – Донецьк: ТОВ ВКФ «БАО», 2007. – 416 с.
6. Іваненко З. І. Семантична структура прийменникових конструкцій / З. І. Іваненко // Мовознавство. – 1987. - № 3. – С. 13-22.
7. Колодяжний А. С. Прийменник [матеріали до лекції з курсу сучасної української літературної мови] / А. С. Колодяжний. – Харків: Видавництво Харківського університету, 1960. – 165 с.
8. Кучеренко І. К. Лексичне значення прийменника / І. К. Кучеренко // Мовознавство. – 1973. – № 3. – С. 12-23.
9. Куц Н. Прийменникова еквівалентність в українській граматиці: структура, семантика, функції: Науково-методичні студії. / Н.В. Куц – Словянськ: Видавництво «Друкарський двір», 2012. – 232 с.
10. Словник української мови: в 11 т. – К.: Наукова думка, 1970-1980. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.sum.in.ua/s/sum>.
11. Українські прийменники: Синхронія і діахронія: пробний зошит / За ред. проф. А. П. Загнітка. – Донецьк: ДонНУ, 2003. – 162 с.
12. Щукіна І. Прийменники причинової семантики: структура і функції / І. Щукіна // Українські прийменники. Синхронія і діахронія. – Донецьк: ДонНУ, 2003. – С. 82-129.

Анотація

Адаменко А. М. Стилевая дифференциация логических предлогов современного украинского языка.

В статье рассмотрены особенности применения логических предлогов современного украинского языка для обозначения причинных, целевых, уступительных отношений и отношений соответствия, в зависимости от стиливой дифференциации.

Ключевые слова: предлог, логические предлоги, причинные, целевые, уступительные отношения и отношения соответствия, стилевая дифференциация.

Summary

Adamenko A. M. Stylistic differentiation of logical prepositions in the modern Ukrainian language.

The article discusses the use of logical prepositions features modern Ukrainian language to describe causally, trust, relationships and relations dopustovyh compliance, depending on the style differentiation.

Keywords: preposition, prepositions logic, reason, destination, say the ratio and the ratio matching, style differentiation.

УДК 159.9

В. О. Барська

ПВНЗ «Краматорський Економіко-гуманітарний інститут»

ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ПОЗИТИВНОЇ «Я-КОНЦЕПЦІЇ» ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТА

Реферат. У статті йдеться про основні складові позитивної «Я-концепції» особистості студента у зв'язку з питаннями формування та розвитку позитивного образу себе в межах професіоналізації та самореалізації. Я-концепція відіграє дуже важливу роль в житті і розвитку особистості: вона сприяє досягненню внутрішньої узгодженості особистості, визначає інтерпретацію її досвіду і є джерелом очікувань.

Визначено психологічні умови і засоби розвитку позитивної Я - концепції особистості студента в рамках вузівського навчання.

Встановлено, що в сучасних вітчизняних дослідженнях проблеми Я-концепції різні теоретичні конструкції і методологічні підходи до вивчення Я-концепції не узгоджені один з одним, оскільки різні вчені, вирушаючи у своїх дослідженнях від різних цілей і завдань, приходять до суперечливих поглядів на дану категорію, її структурні та змістовні складові.

Доведено, що розвиток саморозуміння, впевненості в собі, емоційної стійкості мають позитивний вплив на образ власного Я та «Я-концепцію» в цілому.

Ключові слова: «Я-концепція», особистість, самосвідомість, самооцінка, саморозуміння, образ Я, вузівське навчання, самореалізація.

Постановка проблеми. Суттєві та глибокі зміни, що відбуваються останнім часом у галузі вітчизняної освіти у зв'язку з приєднанням до Болонського процесу вимагають також і переосмислення важливості особистісних характеристик студентів та викладачів. Відбувається переосмислення характеристик особистісного в людині. Все більше висувуються на передній план різні внутріособистісні утворення, такі як саморозуміння, рефлексія, Я - концепція, образ - Я, довіра до себе. Особливу значущість представляє таке системне утворення, як Я - концепція, оскільки в ній відображено істотне для особистості співвідношення «потенцій і тенденцій» (Б.Г. Ананьєв [1]), її «можливостей і прагнень» (В.С. Мерлін [13]). Певні соціальні умови, що вплинули на вивчення Я - концепції у вітчизняній психології, призвели до умовно-схематичного її розгляду поза цілісної теорії особистості. А. Абульханова зазначає, що проблема Я – концепції, що інтенсивно розробляються у всьому світі, виявилася маловивченою у вітчизняній психологічній науці. В даний час акцент досліджень переміщається в бік розвитку позитивної Я - концепції. Її затребуваність зростає в умовах соціально-економічної та духовної кризи в країні, ламання звичних стереотипів, життєдіяльності та потоку агресивно насиченою інформації, яка знижує резистентність особистості до деструктивних впливів. Особливо гостро це позначається на сучасному студентстві, що створює психологічний дискомфорт, веде до дестабілізації особистості, до виникнення і наростання таких негативних психічних станів, як неспокій, емоційна напруженість, тривожність, невпевненість у собі, здійснюючи істотний вплив на психічне і фізичне здоров'я, а отже і на професіоналізацію [9].

Сьогоднішні студенти потребують глибокої внутрішньої перебудови, що передбачає самоусвідомлення, коригування ставлення до себе і до інших людей. Зміст сучасної освіти має бути орієнтованим на забезпечення самовизначення особистості, створення умов для її